
Fingerask

(*Fraxinus excelsior* f. *digitata*)

en avvikande form
från Gotland

Av Mattias Iwarsson och Ingvar Nordin

Asken, ett av våra ädla lövträd, är spridd i Syd- och Mellansverige och med utpostlokaler i nedre Norrlands kusttrakt. Nordgränsen påminner mycket om ekens. Askträdet är krävande i fråga om klimat, jordmån och det gynnas av kalk. Det är karaktärsträd på Gotland, där man ser hamlade, "klappade", träd överallt. Där koloniserar nu asken snabbt öppna marker, som hållmarker och strandvallar, exempelvis på St. Karlsö.

Habitus av fingerask (t.v.) och normal ask (t.h.) i Botaniska Trädgården, Uppsala universitet, Feb. 2004. Vid fingeraskens stam står en mätstång, 1,5 m markerd i 25 cm sektioner.
Foto: Mattias Iwarsson.

På 1940-talet fann gotlandsbotanisten Bengt Pettersson (professor i Umeå, död 2002) en ask med avvikande blad i Närs socken på sydöstra Gotland. Fyndet blev aldrig publicerat och något herbariematerial är ej känt. Inför arbetet med den kommande landskapsfloran över Gotland, har professor Petterssons herbarium i Umeå gått igenom och något belägg för den märkliga asken finns ej (Lars-Åke Pettersson *in litt.*).

Moderträdet i När försvann redan i början av 1960-talet men material hade tillvaratagits och ympats i J.P. Hanssons plantskola i Snausarve, Silte socken (strax intill kanalen från Mästermyr).

Herbariematerial från de ympade träden i Snausarve samlades in av Ingvar Nordin 1961 för Trädgårdsherbariet i Uppsala (UPS).

Något oväntat hittade Mattias Iwarsson år 1989 ett träd, till synes lika gammalt som de tidigare nämnda, till höger om infarten till Snausarve Betaniakapell. Jacob Hansson som var en aktiv medlem i baptistförsamlingen kan ha planterat trädet där som en gåva.

Resultatlösa spaningar efter fler fingeraskar genomfördes av Mattias Iwarsson sommaren 1996 längs småvägar i Närs socknen.

Ingvar Nordin fick exemplar av den ympade fingerasken av Jacob Hansson, dessa planterades i DBW:s botaniska trädgård i Visby, och invid Linnédammen i Botaniska Trädgården vid Uppsala universitet (accessionsnummer: 1965-1037). I Uppsala planterades samma år (acc. 1965-1004 ur Alnarps frökatalog) en vanlig ask bredvid fingerasken. Den senare har växt mycket bättre och är nu cirka fyra meter högre än den fingerflikiga.

Träden mättes i februari 2004. Fingerasken i Uppsala är 92 cm i omkrets (vid 110 cm höjd) och cirka 14 meter hög. Liksom andra år hade den svag fruktsättning trots att det år 2003 generellt varit ett gott fröår för ask. Den vanliga asken var 150 cm i omkrets (vid 110

cm) och omkring 18 meter hög.

Trädet vid Snausarve kapell har satt rikligt med frukt vissa år bl.a. 1989. Frukterna är relativt små. Flera försök med frösådder från fingeraskarna har varit resultatlösa.

Trädet i Visby växer i vindexponerat läge på en strandvall, vilket kan förklara dess långsamma tillväxt. Sommaren 2004, var höjden cirka 10 m, krondiametern 9 m och stamomkretsen 98 cm (vid 1,5 m höjd). Fruktsättning har endast noterats de allra senaste åren.

Beskrivning

Ask har normalt sammansatta blad, 4 - 7 par, sågade 3-10 cm långa sidosmåblad och med uddblad av ungefär samma storlek. Mittaxeln kan bli upp till 12 cm lång och bladskaftet fem cm till första bladpar. Välkänd är också helbladig ask (*Fraxinus excelsior* 'Diversifolia') med ett uddsmåblad som ofta är något bredare än hos vanlig ask. Bengtsson (1998) nämner tre olika sorter som stadsträd 'Diversifolia', 'Der Bosch' och 'Hessei'. Hos helbladig ask är bladskaftet cirka fem cm långt, förlängt i en kort mittaxel som någon gång kan bära ett förkrummat bladpar men vanligtvis bara ett mittblad som oftast har kraftigare, djupare sågtandning.

Hos fingerask sitter de tre till fem småbladen, 30 - 90 mm långa, som fingrarna på en hand, fästade på ett ställe på bladaxeln. Man kan tänka sig att mutationen påverkar mittaxelns längd men inte bladskaftet. Någon gång kan man bland bladen också se ett bladpar av normalstorlek, några millimeter nedanför fästet för de övriga småbladen. Bladen är något bredare och bladspetsen inte utdragen som hos den vanliga asken. Det är också karaktäristiskt att trädets allmänna vedtillväxt är något sämre än hos normala träd. (se bild) Vid kapellet i Snausarve har man planterat fem vanliga askträd och en fingerask. De normala träden hade bättre tillväxt.

Det är ett öde att gå namnlös genom historien, och därför känns det bra att här kunna benämna en ny ask, som hittills passerat nästan i tysthet (Nordin 1981 p. 198).

Ask i DBW

DBW:s botaniska trädgård har en liten intressant samling ask *Fraxinus excelsior*; här finns hängask 'Pendula', troligen en av de äldsta i landet och en sevärdhet i anslutning till S:t Olofs kyrkoruin, helbladig ask 'Diversifolia', två exemplar varav ett stort och kraftigt och insnärjt ända till toppen av murgröna, kålask 'Crispa', guldask 'Jaspidea', gammal namnsort 'Coarctata', landets troligen enda exemplar som saknar svenskt namn, samt det aktuella trädet av fingerask på Biskopsåkern innanför Murfallet. Dessutom finns mannaask (*Fraxinus ornus*), vitask (*F. americana*), smalbladig ask (*F. angustifolia*) och gulbrokig rödask (*F. pennsylvanica* 'Aucubifolia').

Asken räddades av J P Hanssons plantskolor

Jacob Anton Petrus Hansson föddes 1891 vid Snoder i Sproge socken och dog 1969. Han var en skicklig plantskoleman med träd och buskar som specialitet. Tack vare honom räddades den märkliga figerasken åt eftervärlden.

Hans yrkesverksamma liv startade då han 1919 köpte en handelsbod i Silte, redan då titulerades han trädgårdsmästare. En del av föräldragården nära Snoderån styckades av till plantskola. Under en period bodde han och drev en plantskola i Roma, men flyttade i slutet av 1940-talet till Visby. Under 1930-talet köpte han Gråbo plantskola som han sålde år 1947. Senare flyttade plantskolan till Västerhejde. Visbystadsdelen Gråbo byggdes delvis på plantskolans mark.

Vid täta besök på Gotland var Ingvar Nordin ofta bjuden till makarna Hanssons hem på

Några trojänare och vänner till DBW:s botaniska trädgård, fr.v. Konrad Helsing, Jacob Hansson, Erik Wahlberg och Torsten Malmberg i april 1964. Foto: Ingvar Nordin.

Herbariebelägg för fingerask *Fraxinus excelsior* f. *digitata* Gotland, Visby, DBW:s botaniska trädgård den 24 augusti 2003 (UPS holotyp). Foto Ingvar Nordin.

Visborgsgatan 43. Han ger här några glimtar av ett långt och lärorikt samarbete med Jacob Hansson.

En god vän

"1961 blev jag engagerad av bankdirektör Konrad Helsing i Visby, ordförande i Sällskapet De Badande Wännernas trädgårdsstyrelse, att inventera, kontrollera och förteckna botaniska trädgårdens material av vedväxter. Detta arbete har i olika former fortsatt under 45 år. På ett tidigt stadium träffade jag Jacob Hansson i botaniska trädgården som han ofta besökte och förärade material. Han var en hedersman, mycket försynt och tyst i umgänget men bestämd i sina yrkesmässiga diskussioner. Han var road av att visa intressanta och lyckade träd, såväl inom Visby, som på resten av ön.

Jacob Hansson, som var barnlös, sa inför våra bilfärder att vi skulle besöka 'hans barn', och det kunde vara en perfekt hängbok på Länna kyrkogård, en guldalm i Roma eller orientalisk tuja på Öja kyrkogård. Våra utflykter gick mest söderut för, som Jacob sa, 'jag är sudergute'. Det var ett okänt begrepp för mig, men snabbt insåg jag hur djupt och viktigt det var!

Att ympa gamla och till synes orkeslösa jätteekar är en svår konst, men Jacob Hansson kunde det, och han har räddat många fridlysta jätteträd, bland annat till Arboretum Valls Hage i Stiftelsen Silvanums regi, vid Gävle. Vid våra exkursioner till Dalhem, Lojsta, Kräklingbo och på Fårö våren 1966 fotograferades och mättes gotländska jätteekar.

Ofta föreslog Jacob att vi skulle titta in hos några han kände ute på landsbygden. Det var små

högtidsstunder att sitta hos trevliga människor, som man strax blev bekant med, dricka kaffe och få ta del av stort och smått i bygden. På utfärder hade Jacob med sig en bok, som han alltid kunde gå tillbaka till, nämligen 'Das Späth-Buch', en stor, inbunden jubileumsvolym från den berömda, tyska plantskolan. Jacob hade studerat den noga, och gjort många beställningar av intressant material därifrån. Den katalogen refererade han alltid till. Tyvärr har jag aldrig lyckats finna ett eget exemplar av den, och Jacobs tycks ha gått förlorat.

Vid lite eftertanke inser jag hur mycket Jacob Hansson betytt som introduktör till några av mina käraste intresseområden: dendrologi, Gotland och gotländskt liv. Han har även haft stor betydelse för gotländsk odling och dendrologi."

Habitus av trädet vid Betaniakapellet, Snausarve.
Kapellet invigdes 1919 och är nu i privat ägo.
Foto: Mattias Iwarsson.

Gren av trädet vid Betaniakapellet i Snausarve.
Foto Mattias Iwarsson.

Besök av föreningen

Intill plantskolan i Snausarve byggdes en liten stuga som makarna Hansson under senare år använde som sommarstuga. Den är numera ombyggd och växthusen som hörde till plantskolan är rivna. I juni 1966 gästade Föreningen för Dendrologi och Parkvård Snausarve, under en resa på Gotland. Då bjöds deltagarna på dricka i ängbet och sedan spankulerade alla i sanden och besåg dendrologiska rariteter, som extrema masurbjörkar och proveniensförsök på gran under värdens sakkunniga ledning.

I lövskogsbacken runt plantskolan sattes en mängd exotiska träd som fortfarande står kvar, liksom en cirka 100 m lång skyddande tuvhäck av sorten 'Columna', som Jacob ansåg vara den bästa (materialet kom från Späth).

Bland träden kan nämnas: flera olika former av ek, hängbok (*Fagus sylvatica* 'Pendula'), pelarbock (*F. sylvatica* 'Fastigiata'), pelarbjörk (*Betula pendula* 'Fastigiata'), ornäsbjörk (*B. pendula* 'Dalecarlica'), pelarek (*Quercus robur* 'Fastigiata'), flikek (*Q. robur* 'Pectinata') röd-

ek (*Q. rubra*), äkta valnöt (*Juglans regia*) och rödblommig hästkastanj (*Aesculus carnea*). I grannskapet finns fler exotiska träd och buskar.

Diagnos:

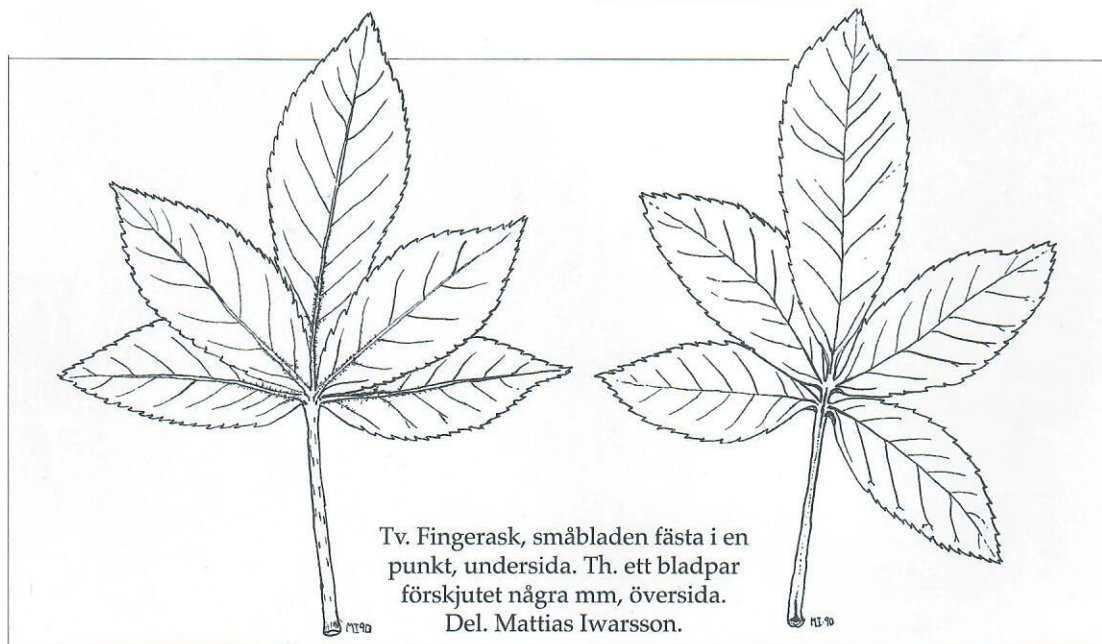
Fraxinus excelsior L. forma *digitata* I. Nordin & M. Iwarsson forma *nova*

Differt a forma normali foliis non imparipennatis sed 3 – 5-digitatis, foliolis late lanceolatis non rostratis sed acutis.

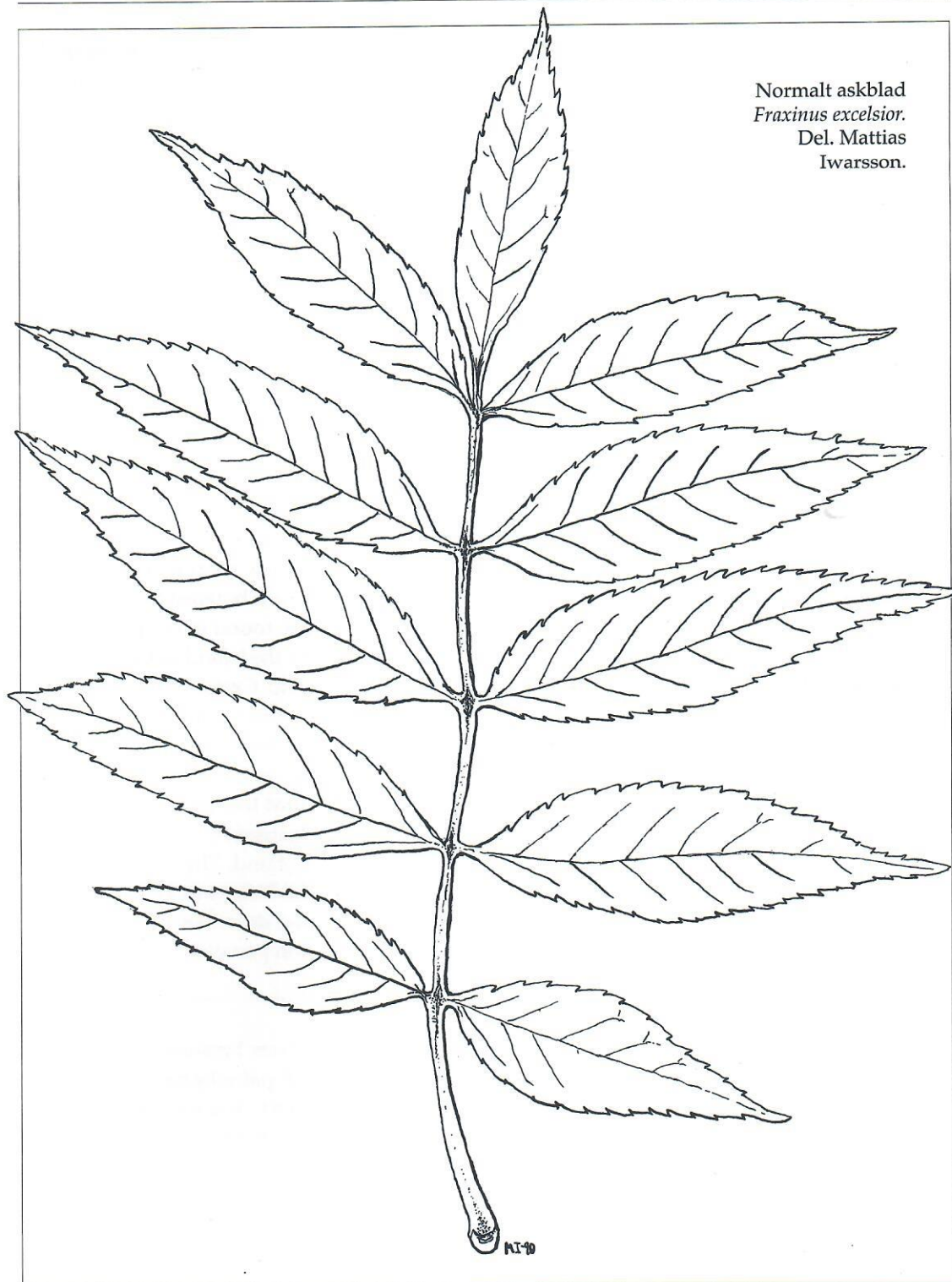
Typus: Suecia, Gotlandia, Visby, Hortus Botanicus, planta culta. I. Nordin 24.VIII.2003 (UPS holotypus, S isotypus).

Övrigt herbariematerial:

Sverige, Gotland: Silte socken, Snausarve, samlad i J. P. Hanssons plantskola, Nordin 733, 12/7 1961 (UPS), Betania-kapellet vid Snausarve, Iwarsson s. n. 7/8 1989 (UPS).

Normalt askblad
Fraxinus excelsior.
Del. Mattias
Iwarsson.

Om författarna

INGVAR NORDIN är född i Västerås. Studier vid Uppsala Universitet, Fil. dr. 1972 på en avhandling om skorplavsläktet *Caloplaca*. Förste amanuens vid Uppsala botaniska trädgård, trädgårdslektor i Göteborgs botaniska trädgård, konsult i Visby botaniska trädgård, som pensionär verksam i Göteborgs Trädgårdsförening.

Ordförande i Botaniska föreningen i Göteborg, tidigare styrelseledamot i föreningen för Dendrologi och Parkvärd. Resefotograf och exkursionsledare för dendrologföreningen på 60- och 70-talen. Han har skrivit om Visby botaniska trädgård, Västerås parker, spånadsväxten lin, kulturväxters namn, naturen på Tjärö i Blekinge, Kila socken och Norbergs Bergslag i

Västmanland, vegetation och flora, svampar samt ringmärkning och flyttfågel-forskning. Resor i Skandinavien och medelhavsområdet.

Ingvar Nordin, Pater Nostergatan 28, 414 67 Göteborg.

Mattias Iwarsson, Centrum för Biologisk Mångfald, Uppsala universitet, Box 7007, 750 07 Uppsala.

E-post: Mattias.Iwarsson@cbm.slu.se
Mattias presenteras efter artikeln om Mikroförökning av björkar.

Referenser:

Bengtsson, R. 1998. *Stadsträd från A-Z*. Stad och Land 154.

Henriksson, A. 1963. *Asken Yggdrasil. En gammal gudomlig historia*.

Mitchell, A. 1977. *Nordeuropas Träd. Sv. bearbetning Ingvar Nordin och Rune Bengtsson*. 412 pp. Bonniers.

Nordin, I. 1981. *Kom Rosor och Salvia*. 212 pp. Press'.

Abstract

The article emphasises the general importance of the common European ash on the island of Gotland. It features the deviating form *Fraxinus excelsior* f. *digitata*, as described by I. Nordin & M. Iwarsson. It features pairpinned finger-coupled leaves. Compared to the common ash, *Fraxinus excelsior* has slightly broader lanceolate leaflets, acutely angled at the apex and not apiculate. The material was propagated at J.P. Hansson's

Nursery in Snausarve, Silte parish. It came from a tree which botanist Bengt Pettersson found in the parish När, on the island of Gotland, in 1940. Grafted trees have been cultivated in the botanical gardens of Uppsala University and Visby since 1965. A third tree has been found at Snausarve, Silte Parish, Gotland. The article charts the history of J.P. Hansson and describes the propagation process.

Tack

Författarna vill framföra ett stort tack till nuvarande och tidigare personal i DBW:s botaniska trädgård för hjälp med observationer av olika askträd.

Vi tackar även Tommy Sundberg för hjälp med historiska fakta och professor Lennart Holm för hjälp med den latinska diagnosen.

Heligt träd

"Långt, långt bort i tiden,
innan jorden blev rund och
började gå runt omkring
solen, fanns ingenting utom
ett stort, stort träd. Trädet
hette Yggdrasil, och det syntes
på bladen att det var en ask."
Så inleder Alf Henriksson

"Asken Yggdrasil. En gammal gudomlig historia" (1963).

Det visar sig vanskligt att enbart förlita sig på trädens blad för en säker bestämning, då de kan avvika i både färg och form, vilket träden på Gotland visar.